

Anyák és gyermekek mentése 1944 telén

Brunschweiler svájci polgár helytállása Pannonhalmán

Eduard-Benedikt **Brunschweiler** svájci polgár, a második világháborús magyarországi embermentés tevékeny részese, önzetlen, becsületes és bátor ember volt. A legtöbbet tette, amit tehetett. A vérzivatarban életeket mentett. Magyar anyákat és gyermekeket, akik faji alapon és vallásuk miatt ártatlanul üldözöttekké lettek. 1944 őszén a végvárként szolgáló pannonhalmi főmonostor falai között befogadást nyertek.

A Nemzetközi Vöröskereszt (NVK) budapesti delegátusának felkérésére Brunschweiler vállalta a Pannonhalmára telepített árvaház, gyermekmenhely vezetését. A helyzet súlyosbodásával azonban jóval többet teljesített. A halálra hajszoltak pártjára állt, az örök tiszteletre méltó önkéntes embermentőkhöz tartozik. Alakjának és emberi, erkölcsi helytállásának felidézésével több svájci mentő: Friedrich **Born** és Hans **Weyermann** vöröskeresztes delegátus, Carl **Lutz** alkonzul, Harald **Fellner** és Ernst **Vonrufs** svájci diplomata¹ és mások emléke előtt is tisztelgünk.

Brunschweiler, Born és Weyermann a Nemzetközi Vöröskereszt képviselőjében – ahogy a többi embermentő is –, mindennapos és valóságos életveszélyt vállalt, mikor a kiszolgáltatottak, üldözöttek, menekülők védelmében kiállt. 1944 őszén magyar földön valósággal elszabadult a pokol. A városokat, ipartelepeket, a vasutakat sújtó gyakori bombázások tömeghalált okoztak. A front egyre közeledett. Batyus, fásult menekülők ezrei árasztották el az utakat. Sokan mindenüket elvesztették. A nemzet többsége mielőbbi békét remélt és akart, a megszállottak viszont háborút a végsőkig. A szélsőjobboldali, radikális **Szálasi** Ferenc és híveinek hatalomra jutása ebben a helyzetben a Horthy-rendszer mélypontja, véres epilógusa volt. Az új rezsimben az államhatalom rövid idő alatt a nyilaskeresztesek kezébe került, a kiterjedt terror, a diktatúra eszköze és megtestesítője lett.

A bomlás kihatott a hadseregre, a rendőrségre és a közigazgatásra is. Szálasi **Hitler** utolsó csatlósaként került az állam élére. Mindent kockára tett. A Führernek tett ígéreteit, „a nemzet totális hadba vetését”, az egymillió magyar hadsereg felállítását, az újabb kötelezettségek garmadáját csak a legtéljesebb erőszakkal lehetett valamennyire is teljesíteni. A totális mozgósítást a magyar államapparátus nem tudta – számos helyen és több esetben nem is akarta – megvalósítani.

A nyilas pártszolgálatosok október 20-ától a budapesti zsidók tízezreit a Nagybátony-Újlaki Téglagyár óbudai telepére hurcolták. November 6-ától innen indították a budapesti zsidók gyalogmeneteit a határra, az SS-nek való átadásra. Budapest „zsidótlanítását” értékelve **Szöllösi** Jenő (Szálasi he-



Eduard-Benedikt Brunschweiler

lyettese) szerint „naponta átlag 6000-en” vonultak gyalog Nyugat felé. Hetek alatt megközelítőleg félszázezer budapesti zsidót deportáltak. Egyharmaduk a német erődítési kényszermunka pokoli malmában pusztult el.

Szálasi apparátusa hozta létre Európa utolsó zsidógettőit, a budapesti ún. nemzetközi gettót és a VII. kerületben létesített nagy gettót. Az utóbbiban hetvenezer fővárosi zsidó vegetált és pusztult a rémületes mindennapokban. Gyakorlatilag a Vörös Hadsereg csapatai akadályozták meg a nyilasokat abban, hogy a gettó lakóit, Budapest zsidóságát megsemmisítsék. A novemberi deportálások ötvenezerfőnyi érintettjén felül a nyilas gyilkosságok és a gettó embertelen körülményei

legalább tizenöt-húszezer ember halálát okozták. A vidéken, köztük a Nyugat-Magyarországon történt gyilkosságok, felkoncolások összesített adatai máig ismeretlenek.

Az ingatag politikai és katonai helyzetben a hadszíntér közeledtével, az erőszakos katonai beszállásokkal a Szt. Benedek Rend, a bencések magyarországi fellegrádját, a magyar iskola bölcsőjét, Pannonhalmát is komoly veszély fenyegette. A sötét felhők gyülekezésekor **Kelemen** Krizosztom főapát helyesen döntött, mikor kapcsolatai révén az NVK védelmét kérte. Az apátság épületegyüttese, parkja 1944. október 13-án, egy korábbi terv megvalósításaként – a Renddel szívélyes összeköttetésben álló Born delegátus révén – gyermekmenhelynek nyilvánítva került a Nemzetközi Vöröskereszt oltalmába.² A genfi egyezmény alapján a területén így tilossá vált a katonai beszállás és más hadicélú igénybevétel. Born kikötötte, hogy a befogadott gyermekek esetében, ahol lehetséges, a szülők hozzájárulását szerezzék be.

Budapest közelségéből a Szent Márton-hegy magasára költöztették a pomázi árvaházat. November 8-tól rejteket biztosítottak a Képzőművészeti Múzeum több kincsének, s az ismeretlen időpontban titokban behozott tóratekerceseknek is.

Brunschweiler a gyermekmenhely élén

A befogadott gyermekek intézményes gondozását Eduard Brunschweiler svájci polgár vállalta el. Bizonyos, hogy az igazgatói feladatra, a korábbi, főként a kereskedelemben kialakult közelebbi kapcsolatuk alapján Born kérte fel. Brunschweiler 1910. május 24-én született a svájci St. Gallen városában, megbízása idején 34 éves volt. Tanulmányait szülővárosában végezte, majd megözvegyült édesanyjával 1933. december 12-én Párizsba költözött. 1934. április 19-én Manchesterbe települt át, ahol textilipari kereskedelmi tapasztalatait gyarapította.

1935. január 12-től a magyar fővárosban élt. Az 1940-es évek első felében Budapesten és Vácott textilgyártással és többféle termék értékesítésével foglalkozott. A Magyar-Svájci Kereskedelmi Kamarában is feladatokat vállalt.

Brunschweiler pannonthalmi érkezéséről nincs adatunk. 1944. október 20-a táján már a főmonostorban lehetett, s első harcait a katonai beszállásokkal vívta meg. 28-án az NVK budapesti központjának a kolostor méreteiről jelentett. Megírta, hogy a gimnázium és internátus modern épületében az NVK céljaira 120 fős elhelyezést, egyben személyzeti helyiséget és irodát foglalt le. Előző nap azonban a budapesti Elhelyezési Kormánybizottság tisztjei a 316. sz. kolozsvári hadikórház beszállásáról intézkedtek, így az NVK feladatai nem valósíthatók meg. Aggályosnak látta a szükséges kiegészítő szolgáltatásokra alkalmas helyiségek méreteit is. Born delegátus két nap múlva táviratilag értesítette, hogy a beszállás ellen a szükséges lépéseket azonnal megteszi. Valóban erőteljesen tiltakozott a magyar hatóságoknál, hogy a főapátságban semmiféle katonai jellegű alakulat nem kaphasson helyet, mert a Nemzetközi Vöröskereszt működését veszélyezteti. Október 31-én ilyen értelmű közlést juttatott el *Jámbor* Mike alperjelhez is.

A katonai hatóságok azonban nem sokat törődtek a vöröskeresztes célokkal. A betelepülés alatti hadikórház mellett – újabb intézkedésként – katonai megfigyelő állomás pannonthalmi létesítését jelezték. Brunschweiler ismét Bornhoz fordult. A delegátus közbeavatkozására november 4-én Budapesten végül arról döntöttek, hogy a pannonthalmi épületegyüttes és a környező park kizárólag az NVK rendelkezésére áll (30246/9.sz. minisztertanácsi határozat). A titkárnak nevezett Brunschweiler és az apátság alperjele még a kolozsvári hadikórház elhelyezésének elhárításával foglalkozott, amikor Born újabb táviratot intézett Kelemen Krizosztom főapáthoz. Megerősítette a minisztertanácsi döntés tényét, s hogy a főmonostor és közvetlen környéke „abszolút

egyedüli használatra” az NVK Nemzetközi Bizottságának budapesti delegációja rendelkezésére áll. Ezzel összefüggésben a területet valamennyi katonai vagy polgári hatóságnak el kell hagynia, ahogy a katonai kórháznak és minden olyan személynek is, aki nem a kolostorhoz tartozik.

A fővárosba utazott alperjel közben megtudta, hogy Born a hadikórháztól csak úgy tudta Pannónia szent hegyét megszabadítani, hogy a főmonostor vöröskeresztes védelmét a katonai intézménynek a gimnáziumból való azonnali távozásától tette függővé. *Rajnis* Ferencsel, Szálasi vallás- és közoktatásügyi miniszterével pedig arról egyezett meg, hogy támogatja a nemzeti műkincsek Pannonthalmára szállítását, s ezek védelmét is ellátja. (Ilyen beszámítások, mint említettem, valóban történtek.) Feltételül szabta azonban, hogy a szállítás és elhelyezés munkálataiban csak minisztériumi tisztviselők kaphatnak feladatot, katonai személyek azokban nem vehetnek részt.

Az alperjel tudomására hozták, hogy az NVK többoldalúan segít, ám a befogadottakat a főapátságukra kell élelmeznie. Továbbá „*a menekült vagy szükségét szenvedő gyermekek kiválasztása, gondozása teljesen a Rend feladata. Kikötés az, hogy 14 éven aluli gyermekek legyenek.*” Módosult Bornnak a Magyar Vöröskereszttel kapcsolatos korábbi állásfoglalása is. Közölte, hogy a szervezet „szállíthat anyagot Pannonthalmára, ennek elhelyezését azonban a Pannonthalmán állandóan tartózkodó személyeknek kell elvégezniük”.

Az NVK ezek után vette oltalmába a főmonostort. A főapát november 9-én értesítette a győri polgármestert, hogy a kibombázott, szükségét szenvedő családok hat és tizennégy év közötti gyermekeiből ötvenet hajlandó befogadni. Brunschweiler 12-én fordult Bornhoz, hogy Székesfehérvárról „beutalóval” felnőtt menekültek érkeztek, befogadásukról a delegátus állásfoglalását kérte. A választ nem ismerjük, de tény, hogy a menekülthullám elérte Pannonthalmát. Az évszázados falak alatt, a hegytető vas-kapujánál egyre több polgári személy kért oltalmat. Befogadásuk és ellátásuk elől nem lehetett kitérni.

A hivatalosan az NVK Bizottsága magyarországi delegációja pannonthalmi gyermekotthonának nevezett intézmény létszáma az árvaházi gyermekeken felül menekültekkel, szervezeten beszállított kibombázottakkal folyamatosan nőtt. Részletes adatok nem állnak rendelkezésre, de a kortanúk szerint 1945 márciusában számuk 250 körül lehetett. Brunschweiler munkáját néhány megbízott szerzetes segítette. Együtt biztosították, hogy – a minden támasz és segély nélküli – gyermekek, árvák oltalmat, tiszta ruhát, a gimnáziumi termekben jól fűtött elhelyezést, és napi ötszöri étkezést kapjanak. A zsidó, vagy zsidó származásúnak minősült gyermekeket (többször az anyjukkal együtt) a legnagyobb titokban fogadták be, s emiatt gyakran hamis néven szerepeltek. Új nevüket begyakoroltatták velük. Fontos volt, hogy az esetleges razzianál, létszámelnértésnél is ezt mondják be.

Pannonhalma és a főapát megpróbáltatásai

A főmonostorért, szerzetesársaiért, a befogadottakért aggódó Kelemen Krizosztom főapátra óriási felelősség hárult, a nehéz helyzetekben kiemelkedő bátorságot tanúsított. A figyelmeztető nyomástól a fegyveres fenyegetésig jutó nyilas támadásból bőven jutott a kezdeti távolságtartásból engedő, egyre nyitottabb, ugyanakkor mind jobban leterhelt, a kötelező semlegesség határait át-átlépő Brunschweilernek is.

1944 utolsó hónapjainak légkörét *Bakay* Lajos sebéssz emlékezéséből idézzük fel. „Ezen ősi falak között a végzet az emberek különös keverékét hozta össze, kiknek gyarlóságai, ereje, gyengesége és különösségei még inkább nyilvánvalóvá lettek a zsúfolt együttélés és a bizonytalan jövőtől való dermesztő félelem következtében.

A szerzetesek is fenyegetve érezték magukat. Nemcsak az életük, hanem az egész szerzetesrend léte forgott kockán és különösen az idősebbek teljesen elvesztek a megszokott, rendezett életmód nélkül. A gyanús és már feladott külvilág most könyörtelenül belépett az életükbe. Hirtelenjében a valóság kutató és kellemetlen rivalfényébe kerültek.”³

A Pannonhalmán fel-feltűnő győri nyilasok rablásra és a rejtőző férfiak, fiatalok elhurcolására törekedtek. Megpróbálkoztak saját emberük csalárd bejuttatásával, menekültnak álcázásával és más beugrató, zaklatási, „felderítési” módszerekkel is. Köz-

ben Krizosztom főapát a saját lakásában is zsidó fiút, egy volt komáromi bencés diákot bújtatott. Grósz (később Geréb) György, aki a felszabadulás után a szegedi egyetem tanára lett, sok izgalommal és megpróbáltatások árán élte túl a hajszát. A különös mentésben *Torda* Lajos volt a főapát segítségére, aki a személyi szolgálatot látta el mellette.⁴ Mindketten joggal nyerték el 1998 augusztusában Jeruzsálemben a *Világ Népeinek Igaza* címet.

A német titkosrendőrség (Gestapo) a főapátnál már október 25-én házkutatást tartott, mely azonban eredménytelen volt. A nyilasok visszatérőleg zaklatták, elsősorban a fiatal férfiak katonai szolgálatra való kiengedését követelve. Fegyverrel erőszakolták ötven katonaköteles átadását. Kelemen Krizosztom ezt megtagadta, következetesen nem engedett. A kapunál, kerítésnél folyt erőszakos és hangos vitákon a behatolás megakadályozásáért lépett fel a semleges terület őre, Eduard Brunschweiler is.

A főapát a nyilasok szemében immár gyűlöltté vált. Helyzetét és megítélését tovább rontotta, hogy november végén aláírta a Dunántúl megkímélését célzó, több püspök által szorgalmazott memorandumot. Az irat a haza, a nemzet féltéséből fakadt. Felszólította a „nemzetvezetővé” nyilvánított Szálasit, vessen véget az értelmetlen, nem magyar érdekeket szolgáló harcnak, s tegye le a fegyvert. A memoran-



Emléktáblák Brunschweiler és Born tiszteletére Pannonhalmán

dum felbőszítette a címzettet, aki hívó katolikusként oda jutott, hogy 1945 márciusa végén magához rendelte az aláíró főpapokat, akiket feltehetőleg őrizetbe akart vetetni. Tervét a püspökök következetes ellenállása és a hadi helyzet akadályozta meg.

Szálasi 1945. január 20-21-én a még a nyilasok kezén lévő területen színpadias „országjárást” tartott. A pannonhalmi főapátság alatti Gyórszentmárton községben – az egykorú nyilas propagandafüzet szerint – megkérdezték tőle, hogy a Németországból visszaszökött zsidókat a „területen kívüliség semlegessége” alatt bújtató papokkal szemben eljárhatnak-e. A pártvezér vészjósló választ adott: „*Hazánkban Nemzetünk válságos napjaiban semleges papságot nem tűrök meg. Ne legyenek gátlásaink olyanokkal szemben, akik Nemzetünk ellenére cselekszenek!*”.

A győri nyilas banditáknak, az ún. számonkérőknek jól jött Szálasi bátorítása. Tervet dolgoztak ki a főapát kicsalására, az apátság gépkocsijának megtámadására, majd Krizosztom főapát elhurcolására.⁵ Tervük több okból meghiúsult, de a főapát és védencei, a főmonostor egyre szorongatottabb helyzetbe került.

Bakay doktor közben Brunschweiler egyik fontos munkatársa lett. Ahogy korábban már idézett visszaemlékezésében is írja, az életveszély folyamatosan fejük felett lebegett. „*A németek által hatalomra juttatott magyar nyilas csőcselék kegyelmet nem ismervé üldözte a zsidókat, akik közül sokan találtak menedéket a kolostorban. Elrejtettük őket, de nem volt könnyű feladat. Sok gyerek volt köztük, akik különböző korú gyerekekkel elvegyülve kevesebb gondot jelentettek, mint a felnőttek.*

A zsidó gyerekek nem tudták, hogy sokszor szüleiket is a kolostorban rejtettük el – ezt a szívemarkoló elhatározást azonban titokban kellett tartanunk. A szülőket egész idő alatt látóhatáron kívül kellett tartani, mert a magyar nyilas kormány ügynökei gyakran jártak körülszaglászni. Előzetes figyelmeztetés nélkül a nap bármely szakaszában jöhettek. Szigorú és tökéletes titoktartásra volt szükség, mert belső biztonsági intézkedéseink bármilyen megszegése mindnyájunkat veszélybe sodorhatott volna.”

Brunschweiler összeköttetés nélkül marad

A pannonhalmi életbe beilleszkedett svájci polgár szilárd erkölcsi alapokon állt. Tapasztalt iparos és kereskedő létére a kockázatoktól sem idegenkedett. Kényszerűen, gyakorta egyedül, habozás nélkül döntött.

Budapestet 1944 karácsonyán a szovjet csapatok ostromgyűrűbe fogták, s ettől kezdve az NVK személyzetével és delegátusával sem volt kapcsolata. Arról sem tudhatott, hogy a nyilasok immár az NVK megbízólevelét, a báró Kemény Gábor külügyminiszter által is aláírt igazolványát sem fogadják el. A budapesti gyermekmentés élére az NVK, Friedrich Born a tekintélyes Komoly Ottó mérnököt állította, akit, néhány heti áldozatos munka után 1945. január 1-én a nyilasok elhurcoltak. A vöröskeresztes megbízottat élve, de holtan sem látta többé senki. Ugyan-

ezen a napon végeztek a nyilas különítményesek a svájci külképviselet oltalmát élvező, Carl Lutzal együttműködő, ezek menekvését biztosító Weiss Arthurral is.⁶

Az elszigetelt Brunschweiler valamiképp tájékoztatta pannonhalmi tevékenységéről az NVK elnökséget. Utolsó jelentése Genfben 1944. december 29-én érkezett meg, majd – ismeretlen okból – ez a kapcsolat is megszűnt. A Nemzetközi Vöröskeresztnek 1944 decemberében sikerült kirendeltséget létesítenie Bécsben, melynek élére dr. Luc Tudichumot állították. 1945 februárjában Tudichumnak némi ismerete lehetett már a pannonhalmi NVK-gyermekotthonról, mert ekkor felvilágosítást kért róla a genfi központtól.

Roger Gallopin március 1-jén kelt titkos válaszában azt közölte, hogy december 29-e óta sem a gyerekközpontról, sem az igazgatásával megbízott Brunschweilerről nem tudnak semmit.⁷ Bizalmas feladatául szabták, hogy mielőbb keresse fel Pannonhalmát, és szerezzen értesítéseket az ottani állapotokról. A bécsi delegátus március 10-én kereste fel a főapátságot és 20-án részletes jelentést küldött a tapasztaltakról.

„*Meleg fogadtatásban részesítettek valamennyien az ott lakók, a gyermekek és a bencés szerzetesek.*” Dr. Tudichum Brunschweilerről is tárgyalt, aki elmondta, „ *mivel nem volt felhatalmazása arra, hogy Bécsbe távozzék, arra kényszerült, hogy bizonyos dr. Wegener német állampolgár ajánlatát vegye igénybe. Az illetőt Brunschweiler úr alig ismerte. Állítólag nem egy alkalommal vitt híreket Pannonhalmáról Svájcba. Ez a dr. Wegener, aki állítása szerint magával a genfi CICR-el is jó kapcsolatban volt, valójában csak állítólag Genfből származó hamis szóbeli információkat közölt.*

Az 1. és a 4. sz. mellékletben, másolatban csatolunk olyan jelentéseket, melyek eredetijét Brunschweiler úr Wegener úr közvetítésével küldött volna a CICR-nek. Joggal feltételezhetjük, hogy ezek egyike sem jutott el rendeltetési helyére.” (Feltételezhető, hogy a CICR-re, vagyis a Nemzetközi Vöröskereszt genfi központjára hivatkozva, a német biztonsági szolgálat (SD), vagy közvetlenül a Gestapo tapasztalt ügynöke dolgozott a belső híreket tartalmazó jelentések megszerzésén.)

Tudichum a kolostorban 571 magyar személyt, köztük 110 bencés szerzetest és 36 apácát, valamint néhány lengyel menekültet talált. Az elrejtettekről – valószínűleg – teljes tájékoztatást ő sem kapott, de annyit megjegyzett, hogy „*az elszállásolt gyermekeknek mintegy 25 %-a félzsidó.*”

A bécsi delegátus a névsorukat és a látogatásakor készített néhány fényképet is elküldte Genfnek. Az apátság területét demilitarizált övezetnek nevezte, és részletesen kitért a szomorú tényre, miképp törekszenek a német és magyar katonai alakulatok beszállásolásra vagy hadianyagok beraktározására. „*Ezeket a próbálkozásokat Brunschweiler úr – határozottságának köszönhetően – eddig még mindig sikerrel el tudta hártani.*” Emberpróbáló mesterkedésekre volt szükség, mert délkelet-európai főparancsnoksága

főhadiszállását a Wehrmacht ugyancsak a kolostorba kívánta elhelyezni.

A háborús idők, a szorongató szükség ellenére a delegátus igen jó benyomásokat szerzett, ezekről részletes összefoglalót készített. Megállapította, hogy *„a kényelem és a tisztaság mintaszerű. Minden a legtökéletesebben van berendezve, és a legkényesebb igényeknek is megfelel”*. Rendben találta a gyermekek ruházatát, lábbelijeit, egészségi állapotát és orvosi ellátását is.

Brunschweiler működése, a védelemben való helytállása – Tudichum tapasztalata szerint – a szerzetesek legteljesebb elismerését váltotta ki. *„Brunschweiler úr igen rátermettnek bizonyult. Jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a monostor élmezőnye ilyen jó. Időről időre a még nem veszélyeztetett környékről való fiúk révén sikerült számottevő mennyiségű élelmiszer-utánpótlásról gondoskodni. Hogy még ilyen kedvező az ellátás Pannonhalmán, az részben Brunschweiler úrnak köszönhető.”*

Tudjuk, hogy a svájci igazgató mellett a Rend jószágigazgatója, Bertalan atya és mások is sokat fáradoztak azon, hogy a folytonosan növekvő létszámú védencek, a hetven fiatal anya szükségét ne szenvedjen. A háborús időkre jellemzően az átvonuló vagy a környéken elhelyezett katonai alakulatok azonban nagy veszélyt jelentettek az ellátásra. Szaporodtak a német és a magyar katonai rekvirálások, ezek alkalmával például húsz-harminc jószágot akartak egyszerűen elvinni. *„Brunschweiler úr és a szerzetesek egyre nehezebben tudják elhárítani a fegyveres katonák követeléseit.”*

Tudichum tapasztalta a nyilasok fenyegetőzéseit, őket *„18-20 év körüli fiatal gengsztereknek”* látta. Otlétekor éppen az összes tizenegyedik évét betöltött fiú átadását követelték, hogy katonának sorozzák be őket. Huszonnyolc ifjút akartak haladéktalanul magukkal vinni, de hosszú alkudozások árán kiadatásukat nyolcnapos határidővel sikerült eltolni. A veszély azonban mind átfogóbbá vált.

„Brunschweiler úr és a szerzetesek így nap mint nap attól tartanak, hogy a nyilas katonák erőszakkal rátörnek a monostorra, hogy elhurcolják a félzsidó gyermekeket (mintegy huszonötven vannak) mint ez Magyarország többi részén már megtörtént. Mit lehet tenni, hogy ezeket a fenyegetett szegény gyerekeket megvédjük a fegyveres banditáktól?”

A semlegesség betartására esküdött Tudichum a helyzetet látva eltűnődött a kiszolgáltatottak sorsán, a lehetséges ellenálláson is. *„Mi az a határ, ameddig szabad elmenni a CICR és az emberiség nevében Szálasi úr belügyminiszteri rendeleteivel szembehelyezkedve – a nélkül, hogy magát egész Pannonhalmát veszélyeztetnők?”*

Paradox, de igaz, hogy gyors orosz előrenyomulásban kell reménykedni, hogy azt a tényleges fenyegetést el lehessen kerülni, amit a nyilas hordák jelentenek.”

A bécsi delegátus szemléjekor Pannonhalmán feltűnt Batizfalvy Nándor rendőrkapitány is. Titokban tőle tudta meg, hogy a felsőbb magyar hatóságok azt gyanítják, hogy az NVK Pannonhalmán számos zsidó menekültet rejteget. Ebben az összefüggésben

jóindulatú segítséget ígért, és azt is elmondta, hogy a Szálasi-kormány új magyar vöröskeresztes képviselő kiküldését tervezi Genfben. Amennyiben az új küldöttnek a Nemzetközi Vöröskeresztől elvárt elismerése elmaradna, a pannonthalmi kolostorból várhatóan azonnal kiutasítják az NVK-t, és deportálják a zsidó gyermekeket.

Az 1941 nyarán történt első magyarországi deportáláskor kétes hírnevet szerzett rendőrkapitány (talán a közelgő front és a várható fordulat okán) más, fenyegető tájékoztatással is szolgált: *„tudomásunkra hozta, hogy Veessenmayer, a német nagykövetség Gestapo ügynököket küld Pannonhalmára, hogy házkutatást tartsanak Brunschweiler úrnál. Az a gyanúja ugyanis, hogy rádióleadó van birtokában”*. A leadóval való gyanúsítás Magyarországon 1941-től a háborús hisztéria, a csupán feltételezés alapján bármikor megvalósítható letartóztatás egyik – jó bevált – eszköze volt. Hosszú évtizedek múltán, iratok hiányában kideríthetetlen, hogy Batizfalvy blöffölt, vagy sem. Tudichum pedig tapasztalt tisztviselő volt, mert Genfnek rögzítette: *„Batizfalvy rendőrfőnököt ismerjük. Mindenkor jó benyomást gyakorolt, de ennek ellenére nincs kizárva, hogy ketős játszmát vállal”*.⁸

A március 16-i „tavaszi ébredés” fedőnevű dunántúli támadás (a németek új páncélos erőket vetettek be) sikertelen maradt. A front feltartóztathatatlanul közeledett a nyugati végekhez. A Rend előjárói két változattal számoltak; meghatározóan azzal, hogy amennyiben a szovjet csapatok gyorsan nyomulnak előre, mindenki a helyén marad, ha azonban a térség tartósan hadszínterré válik, kívánatos, hogy a gyerekeket biztos helyre, „lehetőleg Svájcba” szállítsák. Az utóbbi megoldás kivitelezésének technikai nehézségeit ugyanakkor fölmérhetetlennek tartották.

Tudichum a bencés szerzetesekkel folytatott tárgyalások után összesítette tapasztalatait. Reális és helyes következtetésekre jutott, majd javaslatokat intézett Genfhez:

„1. A Nemzetközi Vöröskereszt jelenléte mostanáig megőrizte ennek a történelmi műemléknek, a pannonthalmi monostornak a létét. Ha ide valamilyen katonai főparancsnokságot telepítenének, ez minden valószínűség szerint megpecsételné sorsát.

2. Brunschweiler urat, a gyermekmenhely igazgatóját elismeréssel és dicséretekkel halmozzák el. Rátermetten, határozottan szembeszáll a magyar hatóságokkal és számos engedményt csikar ki. Eredményteljesen védelmezi nagy családját, melyet igen jól vezet.

3. Okvetlenül szükséges, hogy Brunschweiler úr a genfi CICR megbízottjaként, s így nagyobb súllyal léphessen fel, hiszen Budapesttől el van vágva. Egyszerű svájci állampolgárként tárgyalásai nehézkesek, mozgási lehetőségei nullával egyenlők. Szerény véleményünk szerint Brunschweiler urat CICR-delegátusnak, vagy legalábbis helyettesnek kellene kinevezni – annak ellenére, hogy Genfben nem ismerik. E célból csatoljuk fényképét.”

Jelentése végén a bécsi delegátus ismételt elragadtatását fejezte ki, hogy Európa egyik kritikus helyzetben szenvedő részén derűs, békés szigetet

talált. A Nemzetközi Vöröskereszt szimbóluma alá gyűjtött gyermekek normálisan fejlődhetnek, „ennek érdekében Brunschweiler úr és a szerzetes előjárók a leg-szorosabb együttműködésben mindennapos harcot kénytelenek vívni az ország hatóságaival”⁹

1945 tavasza

Március végén a szovjet csapatok támadó ékei elérték Györszentmárton, Pannonhalma térségét. A német és magyar csapatok leginkább menekültek előlük, így a főapátság környékén harcokra nem került sor. A nagyértékű épületegyüttes nem szenvedett károkat. Az újabb menekülők százaival, a környékbeli falvakból a hegyre húzódott lakosokkal együtt a védencek is túléltek a front átvonulását.

Hans Weyermann delegátus 1945. október 1-jei jelentése tanúsítja, hogy az NVK Pannonhalmán létesült segélyhelyén 1944. november 15. és 1945. május 31. között hétszázhatvan személy részesült teljes ellátásban. Március 24. és április 7. között ez a létszám mintegy kétezer fővel egészült ki, főként kisgyermeket, leányokat és asszonyokat fogadtak be. A nagy létszám eltartásához pénzadományokat is gyűjtöttek, 146 ezer pengő gyűlt össze. (Tízezer pengő Kelemen Krizosztom főapát adománya volt.) Júliusban hatvannyolc szegény gyermeket fogadtak be felerősítésre és a fővárosból is nyolcvanhét gyermek érkezett. Közben többeket elvittek szüleik, így is a gyereklétszám júliusban átlag kétszázat tett ki.

A Nemzetközi Vöröskereszt menhelye a Bencés rend támogatásával volt fenntartható, a szükséges élelmiszerek több mint 80 %-át a főapátság biztosította. A tartalékaik azonban rohamosan csökkentek. Pannonhalmán a nyár végén – egyre szűkősebben – 184 fiút gondoztak. Weyermann a jövőt illetően borúlátó volt. A Genfnek készített jelentését azzal zárta, hogy „az egyre növekvő gazdasági és ellátási nehézségek több gyermek gondozását teljességgel lehetetlené teszik”.

Brunschweiler neve ebben az 1945 őszi pannonhalmi jelentésben már nem szerepelt. Az adatok igen hiányosak, annyi azonban ismert, hogy az orosz megszálló hatóságok elhurcolták. A Krizosztom főapát közvetlen szolgálatában állt Torda Lajos az ablakból látta, hogy „mint egy krumplicsákot dobták fel a teherautóra”.⁹ Elhurcolásának tényét több bencés atya is megerősítette, de többet nem tudtak mondani. Bakay Lajos tömören foglalta össze véleményét: „Brunschweiler mégis szerencsés volt. Az oroszok rövid időre letartóztatták, de elengedték, nem úgy, mint szerencsétlen kollégáját, Raoul Wallenberget”.

Brunschweiler további életútja

A svájci kereskedő 1945 nyarán még Pannonhalmán tartózkodott, majd november 15-én Budapestre költözött. Ismét kereskedéssel, gazdasági ügyekkel foglalkozott. Az államosítás, az erőszakos kisajátítások

bizonyára közrejátszottak abban, hogy 1946. február 20-án elhagyta Magyarországot. 1950 februárjától a dél-afrikai Kapstadtban élt, jelentős sikerrel ipari vállalkozó volt.

1987-ben, 77 évesen érte a halál. 2009-ben megkapta a Világ Népeinek Igaza címet. Helytállását a pannonhalmi apátság főkapujánál emléktáblán örökítették meg.

Szita Szabolcs

Jegyzetek:

1. Mentőtevékenységükről bővebben: Theo Tschuy: Becsület és bátorság. Carl Lutz és a budapesti zsidók. (Simon Wiesenthal előszavával, Well-Press Kiadó Kft., Miskolc, é.n.)
2. Döntésükben nyilvánvalóan közrejátszott az olaszországi ősi bencés rendház sorsa. 1944. február 15-én a szövetségesek bombatámadást intéztek Monte Cassino ellen. 229 nehézbombázó rombolta le Szent Benedek (Európa védőszentje) rendjének hegytetőn épült első kolostorát, melyet a névadó alapított. A németeknek eszük ágában sem volt erődnek használni a szent helyet, de Clark és Eaker tábornok katonai objektumnak tartotta. 420 tonna bombát szórtak le, a szerzetesek kényszerűen elhagyták a kolostort. A stratégiai fontos helyen ezután a németek ejtőernyős zászlóaljat dobtak le, tagjai beásták magukat a kitűnő erődde változtatott romokba. A harc május 18-ig tartott, a védők három hónapig feltartóztatták a szövetségeseket. Végül Wladislaw Andres tábornok II. lengyel hadosztálya foglalta el Monte Cassinot. Említésre érdemes, hogy a szövetséges támadás előtt Kesselring marsall utasítására a németek Monte Cassinóból minden értékes műkincset a Vatikánba szállítottak. XII. Pius pápa kérésére a marsall elrendelte, hogy az apátság körüli 300 méteres záróvonalon belül egyetlen német katonának sem szabad tartózkodnia. A hadicélnak nem számító ősi apátság elpusztítása felháborította a világközvélelményt, és egy időre a német nemzetiszocialista propaganda malmára hajtotta a vizet.
3. Bakay Lajos: A szélnek eresztett nemzedék. Egy agysebész életútja a Dontól a Harvardig (XX. századi Intézet, Budapest, 2004.)
4. A főapát személyes beszámolója a mentésről (Haladás, 1946. augusztus 29.)
5. Győri Munkás, 1947. április 16.
6. Szita Szabolcs: Aki egy embert megment – a világot menti meg. Mentőbizottság – Kasztner Rezső – SS-embervásár 1944-1945 (Corvina, 2005. Budapest)
7. Az 1944-ben titkos iratokat az NVK svájci, központi archívuma őrzi. Közlésük Szita Szabolcs: Genfi iratok az egyházi embermentés 1944-1945. évi történetéhez (Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2000/1-4. sz.)
8. 1944 őszen Batizfalvy Carl Lutz svájci alkonzul környezetében is feltűnt, a Hegyeshalomba gyalogoltatott fővárosi zsidókból hozott vissza a fővárosba menlevéllel rendelkezőket.
9. Torda Lajos emlékezése a szerzőnek